

Однажды в Новом мире

Случилось это очень давно. Мир тогда был совсем новым. Но в нем уже было много всего: горы, леса, озера. По Земле бродили разные звери, в Небе летали птицы, в реках плавали рыбы. И всё, казалось бы, хорошо.

Но однажды кто-то сказал:

— Я что-то не понимаю... А кто у нас самый главный?

Тут разгорелся спор.

— Давайте я буду главным! — заклекотала птица с острым загнутым клювом и огромными крыльями. — Я выше всех летаю!

— Разве это так важно — видеть Мир с высоты? — не согласились те, кто не умел летать. — Гораздо важнее смотреть на него отсюда — из травы, с кустов и деревьев. Или прямо с Земли!

— Главным должен быть тот, у кого шея самая длинная, — сказала одно пятнистое, длинношеее, с рожками. — Наверное, это я, — и оно почесало рожки о макушку Большого Дерева.

— Ну, это как посмотреть, — прошипела та, что ползала по земле.

— Если взглянуть отсюда, — и она чуть выше приподняла свою плоскую голову, — то моя шея длиннее. Может, вся я — шея. А если смотреть оттуда, — и далеко в кустах шевельнулся ее конец, — мой хвост длиннее всех ваших.

Может, вся я — хвост.

— Хвост не может быть главным! — возразили бесхвостые.

— А я быстрее всех бегаю, — заявил пятнистый, поджарый и гладкошерстый. — Кто сможет меня обогнать, тот пусть и будет главным.

— Я сильнее всех на земле, — сказал крупный серый зверь с ушами как лопухи.

— А вот и неправда! Неправда! — послышался тоненький голосок, и всем пришлось наклониться: кто это там пищит?

Некто черненький выбрался из трещинки под корой.

— Эй, громадина! Ну-ка, скажи! Сколько таких, как ты, под силу тебе сдвинуть с места?

— Сколько таких, как я? — серый наморщил лоб и почесал его кончиком длинного гибкого носа. — Ну, четырех, не меньше. Может, даже и пять!

— Я ж говорю: слабак! — тот, кто жил под корой, подбоченился. — Если хотите знать, я преспокойно сдвину пятьдесят таких, как я! Так кто же из нас сильнее? Сделайте меня главным!

— Сделать главным козявку? Пусть лучше мой хвост отсохнет! — выдохнул кто-то слева.

— Кого ты назвал козявкой? — возмутился маленький черный. Его брюшко дрогнуло, лапки зашевелились — и тут из щели в коре потянулись его собратья.

— Ребята! Нас обижают! Обзывают козявками. Этого мы не потерпим! Кусайте всех подряд!

— Мы же здесь на совете! Мы выбираем главного... — пытались его образумить.

— Я покажу вам козявку!^[SEP]

— Ай, они и правда кусаются!^[SEP]

— Это ты виноват!

— Это ты лезешь в главные!^[SEP]

Тут началось такое! Тявканье, крики, визг... Кто-то кого-то боднул. Кто-то кого-то лягнул. Кто-то выдрал клочок шерсти из пушистой шубы соседа. Кто-то лишился хвоста. Кому-то отдавили передние лапы.

Новый Мир сотрясился от шума. Шум силился, разрастался, делался злее и злее. И вот он дорос до Неба — будто камнем в него ударил. Небо тут же нахмурилось, засверкало, загрохотало. Хлынул Дождь. Но звери, птицы, змеи, ящерицы, лягушки всё продолжали ссориться...

Лишь одна маленькая хохлатая птичка не хотела быть главной. Она тихонько сидела на ветке Большого Дерева и с испугом смотрела, как бегут по земле ручьи, как они пенятся, разливаются, заполняя водой впадинки и ложбинки, и Мир становится мокрым и неудобным.

— Ах, что делать? Что делать?

Тут Большое Дерево тихонько качнуло ветвями. Наверное, оно знает...

Точно! Еще перед ссорой Большое Дерево о чем-то шепталось с Ветром. Но язык ветров понимают только деревья.

— Скажи мне, Большое Дерево, о чем рассказал тебе Ветер?

Дерево грустно скрипнуло:

— Что толку тебе рассказывать? Ты маленькая и слабая. А надо лететь далеко.

— Прошу тебя, расскажи!

— И лететь придется под холодным дождем. Птичьи перья намокнут. Это очень опасно.

— Ветер поддержит меня.

Дерево снова скрипнуло и погладило птичку зеленым листовым пальцем.

— Лети, — сказала Дерево, — к синей горе Арарат. Там ты найдешь того, кто может еще всё исправить. Если не опоздает.

— Я полечу так быстро, как никогда не летала. Я отыщу его и приведу сюда, — птичка раскрыла крылышки и тряхнула своим хохолком.

А Большое Дерево грустно вздохнуло.

Как только хохлатая птичка вынырнула из листвы, на нее набросился Дождь и ударил по спинке холодными жесткими каплями. Но Ветер был тут как тут: он сделался сразу попутным и полетел вместе с птичкой, разрывая струи Дождя, указывая направление. Долго они летели. Птичка немного устала и спросила тихонько:

— Далеко ли еще до синей горы Арарат?

Ей никто не ответил. Дождь всё не прекращался. Птичьи перышки сильно намокли, лапки сильно замерзли.

— Где же гора Арарат? Что-то ее не видно.

Силы птички совсем иссякли. Но стоит присесть на ветку — и уже не взлетишь.

— Где же гора Арарат?

Ветер уже с трудом поддерживал бедную птичку: она стала слишком тяжелой, и летела низко, почти у самой Земли, и уже могла разглядеть в лужах свое отражение.

— Арарат, гора Арарат! До тебя не добраться...

Птичка с маленьким хохолком еще раз взмахнула крылышками и упала на мокрую Землю.

— Эта птичка долго летела, — тот, кто сидел у подножия синей горы Арарат, поднял птичку с Земли, устроил ее в ладонях и принялся согревать теплым дыханием.

Птичка открыла глаза и услышала:

— Свиристель! Как я рад тебя видеть! Мне было так одиноко у синей горы Арарат.

Что-что-что? Свиристель? Силы сразу вернулись к птичке, и она засвистела: «Сви-и-ристель, сви-и-ристель, сви-и-ристель! Он назвал меня Свиристе́лем!»

Птичка снова взлетела и стала над ним кружить: нужно скорей идти! Всё еще можно исправить. Только бы не опоздать!

Они пустились в дорогу.

Обратный путь для птички был легче и веселее. Если она уставала, то присаживалась на плечо к тому, кто шагал за нею. Если она замерзала под проливным Дождем, тот, кто шагал за нею, подставлял ей ладони и грел. А вода прибывала. Когда гора Арарат сделалась совсем маленькой, вода покрыла ступни идущего по земле. Когда же гора Арарат исчезла в синей дали, вода добралась ему до колен.

— Куда ты ведешь меня, маленький Свиристель?

Тут до них докатился шум.

— Это звери и птицы. Никак не могут решить, кто из них будет главным.

Звери, птицы, жуки, пауки сбились в плотную кучу на невысоком холмике (куда пока не добралась вода) и всё продолжали кричать:

— Я буду главным!^{[[SEP]]}

— Нет, я!^{[[SEP]]}

И вот на поляну вылетел маленький Свиристель, а следом за ним появился тот, кого он привел. — Смотрите! Смотрите! Новенький! Смотрите, какой чудной: без когтей! Без хвоста! Без крыльев! И ходит на задних лапах.

— Меня зовут Человек. Вот «чело», — и новенький легонько стукнул себя по лбу. — А «век» означает сто лет. Я буду жить сто лет. Так говорит мое имя.

— Имя? Что это значит? — звери и птицы в растерянности притихли.

— Неужели вам непонятно? — защебетала птичка с маленьким хохолком. — Взгляните! Я — Свиристель! Так назвал меня Человек! Это он придумал мне имя.

— Может быть, Человек назовет и меня? — осторожно спросил крупный зверь с большими ушами и странным носом.

— Твое имя — Слон! Не иначе!

— Слон! Хо-хо! Хорошее имя! — крупный сразу повеселел. — Слон! Вы слышали? Слон! — и он затрубил в свой хобот.

— А меня? Как зовут меня? — зашипела та, что ползала по Земле и была очень длинной.

— Тебя? — Человек всмотрелся. — Тебя зовут Анаконда. Длиннее змеи не бывает.

— Анаконда... Что ж! Я согласна. Пусть меня зовут Анаконда, — и довольная Анаконда свернулась красивым кольцом.

— И меня! Назови меня! — стали просить другие.

— Становитесь в очередь. Только, чур, не толкаться.

И вот все животные построились в длинную очередь и прошли перед Человеком, тихие и торжественные.

Человек смотрел на каждого очень внимательно, а потом говорил:

— Орел, Жираф, Гепард, Кукушка, Ушастый Ёжик...

Это было так интересно, так замечательно, что все почти сразу забыли, о чем они спорили.

Дождь между тем перестал. С ясного Неба на Мир смотрело веселое Солнце: ему было любопытно, что придумает Человек.

А последним в очереди оказался тот маленький, что считал себя силачом.

— Ну, а я? Кто же я?{SEP}

— Тебя зовут Муравей.

— Ты знаешь, что я очень сильный?{SEP}

— Ты — самый сильный на свете! — и Человек засмеялся.{SEP}

Тут Слон опять затрубил:{SEP}

— Вы помните? Мы собрались, чтобы назначить Главного. Главным должен быть Человек. Кто-нибудь возражает?

Кто тут мог возражать?{SEP}

А Муравей подумал: если б не Человек, главным над всеми животными стоило сделать Слона.{SEP}И Муравей бы{SEP} не спорил.

Честное муравьиное.

Матрена Федорова тылбааһа

Арай биирдэ Сана сиргэ

Бу олох былыр буолбут. Ити кэмнэ сир ийэ сабыс-саһа үөскээбит. Ол эрэн бары-барыта баара: хайалар, ойуурдар, күөллэр. Сиринэн араас кыыл-сүөл хаамсара, Халлаанна көтөрдөр дайаллара, өрүстэргэ балыктар усталлара. Барыта үчүгэй курдуга.

Арай биирдэ ким эрэ эспит:

- Мин тугу эрэ ситэ өйдөөбөспүн быһыылаах... Оттон биһиги мунгур баһылыкпыт кимий?

Дьэ туран мөккүөр күөдьүйбүт.

- Мин баһылык буолууһубун! — хомпоһор тумустаах, улахан да улахан кынаттаах көтөр чанырбаата. — Мин барыларыттан үрдүгүнэн көтөбүн!

- Ол туох улахан суолталааһый — дойдуну үөһэттэн көрөр? — диэн сатаан көппөт өтгө сөбүлэспэтэ. — От быһыттан, сэппэрээктэн, мастан көрөр быдан туһалаах. Эбэтэр субу Сиртэн өссө ордук!

- Уһун моойдоох баһылык буолуохтаах, - диэтэ биир эбирдээх уһунтан уһун моойдоох, муостаах. – Арааһа, ити мин быһыылаахпын, - уонна муоһун Улахан Мас төбөтүгэр тарбанна.

- Дьэ итини хайдах көрөргүттэн ини, - диэн сиринэн сыылааччы сыыбырҕаата.

- Өскөтүн мантан көрдөххө, - уонна хаптаҕай төбөтүн өндөттө, - мин моонньум уһун курдук. Баҕар оччоҕо, мин барыта моойбун быһыылаах. Оттон мантан көрдөххө, - сэппэрээккэ сытар кутуругун төбөтө хамсаата, - кутуругум эһиэнинээбэр барыгытыттан уһун. Баҕар оччоҕо, мин барыта кутурукпун быһыылаах.

- Кутурук баһылык буолар кыаҕа суох! – кутуруга суохтар утарбыттар.

- Оттон мин кимнээбэр да түргэнник сүүрэбин, - диэбит эбирдээх, иниир ситии килэркэй түүлээх. – Ким миигин сиппит, ол баһылык буоллун.

- Аан дойдуга барыларыттан күүстээх мин баарбын, - диэбит даллайбыт кулгаахтаах бөдөн борон кыыл.

-Сымыйата! Сымыйата! – хатан сана иһиллибит, сана хоту бары туох чыыбыгырыырын көрөөрү төнкөйөргө күһэллибиттэр.

Аны хатырык анныттан туох эрэ хара тахсан кэлбит.

- Ноо, баараҕай кыыл! Чэ, эт эрэ! Бэйэн курдуктары хаһы сыҕарытыан этэй?

- Мин курдуктары, хаһы дуо? – борон сүүһүн мырчыһыннарда уонна имигэс уһун муннунан тарбанна. – Чэ, түөртэн итэбүһэ суоҕу! Оннооҕор биэһи да буолуо!

- Этэбин дии, мөлтөх диэн! – хатырык аннынааҕы өттүк баттанна. – Билиэххитин баҕарар буоллаххытына, мин биэс уон бэйэм курдуктары аа-дьуо сыҕарытыам! Оччотугар биһигиттэн хайабыт күүстээх эбитий? Миигин баһылык онорун!

- Ханлык эрэ үөн-көйүүр баһылык буолуоҕунааҕар кутуругум хаттын! – ханастан ким эрэ сана таһаарда.

- Ити кими үөн-көйүүр диэтин? – диэн кыра хара өһүргэнэн турда. Иһэ титирэстээтэ, атахтара эймэннэстилэр – иһиттибит дуу, истибэтибит дуу диэбиттии хатырык хайаҕаһыттан аймахтара тахсан кэллилэр.

- Уолаттар! Биһиги атаҕастаатылар! Үөнүнэн-көйүүрүнэн үөхтүлэр. Итини таах хаалларбаппыт! Аһаар кырыы ыстаталаан!

- Биһиги манна сүбэлэһэбит! Манна баһылык талабыт ... - өйдөтө сатаатылар.

- Үөн-көйүүр диэбиккитин көрдөрүөм!

- Айака, кырдык ытыраллар эбит дии!

- Итиннэ эн буруйдааххын!

- Эн баһылык буолаары тииһэбин!

Дьэ саҕаланна ээ! Ньаҕырҕаһыы, хаһыы-ыһыы ... Ким эрэ кими эрэ кэйдэ. Ким эрэ аттыгар турааччы хойуу саҕынньаҕыттан логлу тарта. Ким эрэ кутуругун

быстылар. Ким эрэ илин тыстарын быһа үктээтилэр. Саҥа сир моргуортан дыгигийдэ. Айдаан улам-улам улаатан, күүһүрэн, кырыктанан истэ. Тааһынан бырахпыттыы Халлаанга тийэ ыйыргийдэ. Халлаан сонно түрдэһиннэ, чабылыннаата, ыйыриһийдэ. Ардах курулаата. Ол эрэн кыыллар, көтөрдөр, эриэн үөннэр, тыймыыттар, баҕалар уоскуйбатылар, иирсээн салҕанан барар...

Арай биир көбүллээх кыра чыычаах эрэ баһылык буолуон баҕарбата. Кини Улахан Мас лабаатыгар ээр-сэмээр олороро. Сир аппатын, хотоолун уу сүүрүгэ күүгэнирэ-будулуйа толорорун уонна Аан дойду илийэн кут-сүр тохтообот буолбутун куттана көрө ололбута.

- Оо дьэ, тугу гыныахха? Тугу гыныахха?

Онуоха Улахан Мас оргууй лабаата иэбэс гынна. Арааһа, билэр быһыылаах... Чахчы! Моргуор иннинэ Улахан мас Тыаллыын тугу эрэ ботугураһаллар этэ. Тыал санатын мастар эрэ өйдүүлэр ээ.

- Эт эрэ, Улахан Мас, эйиэхэ Тыал тугу кэпсээбитин?

Мас курустук хаачыгыраата:

- Эйиэхэ кэпсээн да диэн. Эн кыран бэрт уонна кыабын суох. Ыраах көтүөххэ наада этэ.

- Көрдөһөбүн, кэпсээ!

- Тымныы ардах аннынан көтөргөр тийэбин. Чыычаах түүтэ илийэр. Ол олус сэрэхтээх.

- Тыал миигин бүөбэйдэ.

Мас эмиэ хаачыгыраата уонна күөх сэбирдэх тарбагынан чыычаабы имэрийдэ.

- Көт, - диэтэ Мас, - Арараат күөх хайатыгар. Онно өссө да барытын көннөрүөн сөптөөх кими эрэ булуон, хойутаабатагына.

- Хаһан да көшпөтөбүм курдук түргэнник көтүөм. Мин кинини буламмын манна аҕалыам, - чыычаах кынаттын саратта уонна көбүлүн сахсатта.

Онуоха Улахан Мас курустук үөһэ тыынна.

Көбүллээх чыычаах сэбирдэхтэн быгаатын кытта, Ардах тымныы-хабыс таммахтарынан көхсүгэр охсуолаата. Тыал хантан да кэлбитэ биллибэккэ баар буола түстэ: чыычаабы эһэ охсон ылан, Ардабы хайытан, иннин хоту көтө турда. Өр көттүлэр. Чыычаах илистэ быһыытыйда уонна оргууй ыйытта:

- Арараат күөх хайата өссө да ыраах дуо?

Ким да хардарбата. Ардах тохтообото. Чыычаах түүтэ ибили сытыйда, атахтара токуучу тонно.

- Арараат хайа ханна баарый? Тоџо эрэ кестүбэт ди.
Чыычаах сэниэтэ олох эһиннэ. Лабааџа олордун да бүттэ – кыайан көппөккүн.
- Арараат хайа ханна баарый?
Тыал чыычааџы нэһиилэ өйөөн истэ: аһара ыараан хаалбыт, олох Сир кырсынан, чалбахха күлүгэ кестөр алларанан, кетөр буолбут.
- Арараат, Арараат хайа! Эһиэхэ тийэр кыах суох...
Көбүллээх чыычаах өссө биирдэ кынатынан сапсынаат инчэџэй Сиргэ кэлэн түстэ.

- Бу чыычаах өр көппүт, - дии-дии Арараат күөх хайа анныгар олорбут киһи чыычааџы Сиртэн ылан сылаас тыынынан ититэ олордо.
Чыычаах хараџын аста уонна иһиттэџинэ:
- Баттахтаах чыычаах! Эһигин көрөн үөрдэхпиэн! Арараат күөх хайатыгар соџотохсуйдум даџаны – диир.
Туох- туох - туох? Баттахтаах чыычаах? Чыычаах эмиэ сэниэлэнэн кэллэ уонна: «Бат-тах-таах чыы-чаах, бат-тах-таах чыы-чаах, бат-тах-таах чыы-чаах! Кини миигин Баттахтаах чыычаах диэтэ!»
Чыычаах кетөн тахсан киһи үрдүнэн даһа сырытта: түргэнник бара охсуохха! Өссө да көннөрүөххэ сөп. Хойутуо эрэ суохха наада!
Кинилэр айанна туруннулар.
Чыычаах төннөр суола арыый чэпчээбитэ уонна көхтөөх да этэ. Сылайдаџына, кини кэнниттэн иһээччи санныгар олорон сынньанара. Курулас ардахха дыагдыайдаџына, кэнниттэн иһээччитэ ытыһын тоһуйан сылытара.
Оттон уу эбиллэ турара. Арараат хайа ыраатан кыччаан кестүүтүгэр, хааман иһээччи уллунаџынан уу буолбута. Онтон Арараат хайа күөх далайга кестүбэт буолуутугар уу кини тобугунан буолбута.
- Миигин ханна илдэ иһэџин, кырачаан Баттахтаах чыычаах?
Ити кэмнэ тыас-уус күүгээнэ тийэн кэллэ.
- Ити кыылар уонна кетөрдөр айдааннара. Хайдах да ким баһылык буоларын быһаарса иликтэр.

Кыылар, кетөрдөр, хомурдуостар, ооџуйдар томторго (уу киирэ илик этэ) тоџуоруспуттар уонна хаһыы-ыһыы бөџө:
- Мин баһылык буолабын!
- Суох, мин!
Ити кэмнэ хонууга Баттахтаах чыычаах кетөн кэлбит, кинини тилэх баттаһа батыһыннаран аџалбыта баар буолбут. – Көрүн! Көрүн! Ким эрэ! Тоџо

дьиктитэй: тыныраҕа суох! Кутуруга суох! Кыната суох! Уонна кэлин атаҕар хаамар.

- Мин аатым Киһи диэн. Киһи сүүс сааһыгар дылы олорор.

- Аат? Ол аата тугуй? – дэһэ-дэһэ кыыл-сүөл уонна көтөр-сүүрэр мух-мах буоллулар.

- Ама олох өйдөммөт дуо? – диэн көбүллээх чыычаах чыбыгыраата. – Көрүн эрэ! Мин – Баттахтаах чыычаахпын! Миигин Киһи иннэ диэн ааттаата! Ити кини миэхэ аат толкуйдаабыта.

- Баҕар, Киһи миигин эмиэ ааттыа дуо? – сэрэнэ-сэрэнэ улахан кулгаахтаах уонна дьикти муруннаах кыыл ыйытта.

- Эн аатын – Сулуон! Онтон атын буолбат!

- Сулуон! Үчү-үчү! Үчүгэй аат! – бөдөн кыыл эгди буолла. – Сулуон!

Иһиттигит дуо? Сулуон! – уонна улахан баҕайытык уһун муннун хаһынҕыратта.

- Оттон мин? Мин аатым? – диэн сыыгынаата Сиринэн сыылааччы уп-уһун баҕайы.

- Эн дуо? – Киһи одууласта. – Эн Анаконда диэннин. Эйигиннээбэр уһун моҕой суох.

- Анаконда... Чэ! Сөбүлэхэбин. Мин Анаконда да буолуум, - диэт астыммыт Анаконда төгүрүктүү түүрүлүннэ.

- Миигин эмиэ! Миигин ааттаа! – диэн аны атыттар көрдөһөн бардылар

- Үтүрүспэккэ эрэ субуруһан турун.

Ол кэннэ туох баар кыыл-сүөл уһун уочаракка турбуттар уонна Киһи иннинэн үөрэн-көтөн сэмээр ааспыттар.

Киһи хас биирдиилэрин болҕойон көрө-көрө эппит:

- Хотой, Жираф, Гепард, Кэбэ, Кулгаахтаах дьуос...

Бу түгэн барыларын кэрэхсэппит-сонурҕаппыт, оннооҕор туохтан этиспиттэрин бары умнан кэбиспиттэр.

Ити икки ардыгар ардах тохтообут. Күөх халлаантан Күн күлбүт, өссө Киһи тугу тобуларын сонурҕуу кэтээбит. Уочаракка бүтэһик били күүстээхпин дэнээччи кырачаан хаалбыт.

- Дьэ эрэ, оттон мин? Мин кимминий?

- Эн аатын Кымырдаҕас.

- Эн мин аһары күүстээхпин билэҕин дуо?

- Эн – аан дойдуга күүстэхтэн күүстээххин! – диэбит Киһи уонна күлбүт.

Итини истээт Сулуон айдаара түспүт:

- Өйдүүгүт дуо? Биһиги балык анаары түмсүбүппүтүн? Баһылыгынан Киһи буолуохтаах. Утарар ким эмэ баар дуо?

Ким утары этиэй?

Оттон кымырдаџас толкуйдаабыт: өскөтүн Киһи буолбатаџа буоллар, Сулуону кыыллар баһылыктарынан оноруох баара. Оччоџо Кымырдаџас мөккүһө суоџа этэ. Ала чахчы, кымырдаџас тыла.